

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

**ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

**ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ
ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ**

ΘΕΜΑ:

«ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ»

**Επιβλέπων καθηγητής: Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος
Βλαχόπουλος Σ.**

**Επιμέλεια: ΞΥΝΟΓΑΛΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
Α.Μ.: 1340200300917**

ΑΘΗΝΑ, 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1) ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ...	2
2) ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΚΑΙ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ	3
3) ΓΕΝΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ	5
4) ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ	8
5) ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ	15
6) ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	23
7) ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	24
8) ΛΗΜΜΑΤΑ – ΠΕΡΙΛΗΨΗ	25
9) ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ - ΑΠΟΦΑΣΗ ΣΤΑΘΜΟΣ.....	27

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το θέμα

Η παρούσα εργασία έχει ως αντικείμενο το ζήτημα του προσηλυτισμού στην οικογένεια. Εξετάζεται, δηλαδή, κατά πόσον η μετάδοση των θρησκευτικών πεποιθήσεων των γονέων στα τέκνα τους συνιστά προσηλυτιστική συμπεριφορά όπως και η προσπάθεια του ενός συζύγου να μεταβάλλει τις θρησκευτικές αντιλήψεις του άλλου. Το ζήτημα αυτό, όμως, σχετίζεται με το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας το οποίο είναι κατοχυρωμένο στο άρθρο 13 του Συντάγματος. Γι' αυτό το λόγο η εργασία αρχικά αναφέρεται εκτενώς στο δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας κάνοντας μία ιστορική ανασκόπηση σε αυτό. Ύστερα, οριοθετείται το περιεχόμενο του δικαιώματος αυτού, προσδιορίζονται οι φορείς του και γίνεται μία αναφορά στους περιορισμούς (γνησίους και οιονεί) του. Ένας μη ρητά προβλεπόμενος περιορισμός είναι και η μετάδοση των θρησκευτικών πεποιθήσεων μέσα στην οικογένεια. Σε ένα πρώτο επίπεδο, εξετάζεται η άποψη της θεωρίας πάνω σε αυτό το ζήτημα, ενώ παράλληλα γίνεται αναφορά σε σχετικές νομοθετικές διατάξεις όπως και σε συμβάσεις του διεθνούς δικαίου, οι οποίες αποκρυσταλλώνουν σε μεγάλο βαθμό το ζήτημα αυτό. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, με βάσει ορισμένες ενδεικτικές δικαστικές αποφάσεις επιχειρείται να διερευνηθεί και να αναλυθεί η οπτική γωνία και το σκεπτικό των ελληνικών δικαστηρίων με το οποίο κρίνουν ανάλογες περιπτώσεις.

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

(1) ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

α) Η θρησκευτική ελευθερία είναι η ρίζα των ατομικών ελευθεριών. Πολύ πριν από την αναγνώριση της απαραβίαστης ιδιωτικής σφαίρας του ατόμου και γενικά την επικράτηση του φιλελεύθερου ατομοκεντρισμού, η γενική αποδοχή της υπεροχής του θείου έναντι του ανθρώπινου δικαίου και των αντίστοιχων περιορισμών της κατά τα άλλα απεριόριστης ηγεμονικής κυριαρχίας¹ είχε δημιουργήσει το θεμέλιο για την αντίταξη ατομικών θρησκευτικών υποχρεώσεων στην κρατική επιταγή και στην αρχαιότητα που ήταν ξένη η έννοια του ατομικού δικαιώματος, η Αντιγόνη αντίταξε στον Κρέοντα, που εκπροσωπούσε την κρατική εξουσία, το θρησκευτικό της καθήκον.

β) ιστορικά, οι εννοιολογικές προϋποθέσεις της θρησκευτικής ελευθερίας άρχισαν να δημιουργούνται τον 16^ο αιώνα με τη θρησκευτική μεταρρύθμιση ως αντίδραση στο δικαίωμα του ηγεμόνα να ορίζει τη θρησκεία των υπηκόων του.

γ) Η θρησκευτική ελευθερία διακηρύχθηκε όμως το 18^ο αιώνα, πρώτα στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και έπειτα στη Γαλλία. Ύστερα, κατοχυρώθηκε σε όλα τα ευρωπαϊκά συντάγματα του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα. Αυτό συνέβη και στα ελληνικά συνταγματικά κείμενα, που όμως πάντοτε διεκήρυσσαν συγχρόνως τη θρησκεία της Ανατολικής ορθόδοξου του Χριστού Εκκλησίας ως «επικρατούσα θρησκεία» στην ελληνική επικράτεια. Για τις άλλες θρησκείες η εξέλιξη ήταν, σε πολύ αδρές γραμμές, από την απλή ανεξιθρησκεία στην λίγο ή πολύ πλήρη

¹ Π.Δ. Δαγτόγλου, Περί κυριαρχίας, 2η έκδοση 1986, σελ. 17.

θρησκευτική ελευθερία. ενώ με τον τρόπο αυτό μειώνεται η πρακτική σημασία της διακηρύξεως της ορθοδοξίας ως «επικρατούσας θρησκείας», μειώνεται, συγχρόνως, η εξάρτηση της πολιτείας από την Εκκλησία, καθώς και η εξάρτηση της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας από το ελληνικό κράτος.

(2) ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΚΑΙ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

α) Το ελληνικό σύνταγμα στο άρθρο 13 §2 αναφέρει ότι «κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται». Συνεπώς, το σύνταγμα κατοχυρώνει τη θρησκευτική ελευθερία ως αντικειμενικό κανόνα δικαίου και ως ατομικό δικαίωμα. Με την αντικειμενική της μορφή η θρησκευτική ελευθερία ταυτίζεται με την ανεξιθρησκεία, με την αρχή δηλαδή, κατά την οποία είναι ελεύθερη και ανεκτή οποιαδήποτε πίστη σε οποιοδήποτε θρησκευτικό δόγμα. Στο γενικό περιεχόμενο της συνταγματικής προστασίας της θρησκείας ανήκει, κατ' αρχήν, η διασύνδεση της ελευθερίας και ισότητας. Ο συντακτικός νομοθέτης προστατεύει ρητά και τις δύο κάτι που φαίνεται από τα άρθρα 13 §1 εδάφιο β' και 5 §2 εδάφιο α'. Η θρησκευτική ελευθερία για να είναι αποτελεσματική θα πρέπει προηγουμένως να εξασφαλισθεί η θρησκευτική ισότητα. Θρησκευτική ελευθερία, συνεπώς, χωρίς ισότητα δεν υπάρχει.

β) Η θρησκευτική ελευθερία, όπως προσδιορίστηκε παραπάνω, είναι αρνητική και θετική. Η θετική θρησκευτική ελευθερία ως ατομικό

δικαίωμα παρέχει στο άτομο τη νομική δυνατότητα να πιστεύει και να λατρεύει οποιοδήποτε δόγμα περιλαμβάνει δηλαδή την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης και την ελευθερία της λατρείας. Στο θετικό περιεχόμενο της θρησκευτικής ελευθερίας ανήκει και η ελευθερία της θρησκευτικής δράσης. Μερικότερες μορφές θρησκευτικής δράσης ειδικά ρυθμιζόμενες αποτελούν η λατρεία και ο προσηλυτισμός. Στην αρνητική θρησκευτική ελευθερία ανήκει η ελευθερία να μην πιστεύει κάποιος σε συγκεκριμένο θρησκευτικό δόγμα ή και στην ύπαρξη καλής ανώτερης δύναμης. Επίσης, η θρησκευτική ελευθερία διακρίνεται σε εσωτερική και εξωτερική. Εσωτερική ελευθερία είναι η θρησκευτική συνείδηση, δηλαδή, η ευδιάθετη πίστη και η εξωτερική της προς οποιοδήποτε δόγμα για την υπόσταση του θείου. Εξωτερική ελευθερία είναι η θρησκευτική δράση. Και οι δυο αυτές διακρίσεις της θρησκευτικής ελευθερίας προστατεύονται από το σύνταγμα (άρθρο 13 §1 εδάφιο α').

γ) Φορείς του αμυντικού δικαιώματος της θρησκείας είναι κατ' αρχήν, όλα τα φυσικά πρόσωπα (ημεδαποί, αλλοδαποί και ανιθαγείς). Τα νομικά πρόσωπα, από την άλλη, δεν μπορεί να είναι φορείς της θρησκευτικής συνείδησης με την εσωτερική της κατεύθυνση, μπορεί όμως να είναι φορείς της εκδήλωσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων. Ως προς το αμυντικό περιεχόμενο του δικαιώματος της θρησκείας θα πρέπει να αναφερθεί ότι το σύνταγμα περιέχει την αρχή της θρησκευτικής ισότητας με τη μορφή της απαγόρευσης των θρησκευτικών διακρίσεων (όπως ρητά ορίζεται στο άρθρο 13 §1 εδάφιο β' και 5 §2 εδάφιο β'). κατοχυρώνεται, κατά συνέπεια, αμυντικό δικαίωμα κατά του κράτους αλλά και κατά οποιουδήποτε άλλου. Το αμυντικό αυτό δικαίωμα έχει απόλυτο χαρακτήρα και στρέφεται κατά παντός. Αποδέκτες της ενέργειας του αμυντικού δικαιώματος της θρησκείας είναι η κρατική αλλά και η ιδιωτική εξουσία. Το αμυντικό

δικαίωμα της θρησκείας τριτενεργεί αυτοδικαίως. Το δικαίωμα στη θρησκεία, κατοχυρώνεται επίσης από το Σύνταγμα ως προστατευτικό δικαίωμα. Φορέας και της προστατευτικής αξίωσης είναι κάθε άνθρωπος χωρίς διάκριση. Η προστατευτική αξίωση του δικαιώματος στρέφεται προς την κρατική εξουσία η οποία οφείλει όχι απλά και μόνο να σέβεται, αλλά και να προστατεύει τη θρησκευτική ζωή λαμβάνοντας όλα τα αναγκαία μέτρα. Η προστατευτική αξίωση στρέφεται μόνο προς την κρατική εξουσία. Αντίθετα, ο ιδιώτης υποχρεούται απλά και μόνο να σέβεται όχι όμως και να προστατεύει τη θρησκευτική ζωή των άλλων. Στο πλαίσιο, όμως, της εκπλήρωσης του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης μπορεί ο κοινός νομοθέτης να αξιώσει την ενεργοποίηση των συνανθρώπων για την προστασία της θρησκευτικής ζωής.

(3) ΓΕΝΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΡΜΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ

α) Γενική σχέση - οριοθετήσεις – οιονεί περιορισμοί

Στο πλαίσιο της γενικής κυριαρχικής και κοινωνικής σχέσης εφαρμόζονται οι καθολικές ρήτρες, όπως προσδιορίζονται κυρίως στα άρθρα 5§1 και 25. Η άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας ως μερική έκφραση της ανάπτυξης της προσωπικότητας, είναι ελεύθερη εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη. Η γενική ρήτρα των χρηστών ηθών επαναλαμβάνεται και στο άρθρο 13 §4. Εκτός από τις επαναλαμβανόμενες αυτές οριοθετήσεις, ο συντακτικός νομοθέτης προβλέπει δυο ειδικού περιεχομένου ρυθμίσεις, που αφορούν την άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας. Πρόκειται για την επιβολή όρκου (γνήσιος περιορισμός) και την απαγόρευση του προσηλυτισμού.

β) Προσηλυτισμός

Ο προσηλυτισμός συνιστά ειδικά απαγορευόμενη, μορφή θρησκευτικής δράσης, αποδοκιμαζόμενη ανθρώπινη συμπεριφορά. Η απαγόρευση του προσηλυτισμού δεν συρρικνώνει αλλά ρυθμίζει τη συμπεριφορά που βρίσκεται πέρα από το γενικό περιεχόμενο της θρησκευτικής ελευθερίας. Δεν συνιστά, επομένως, περιορισμό, αλλά οιονεί περιορισμό τυπικό παράδειγμα, απαγόρευσης άσκησης συνταγματικού δικαιώματος με ρητή αναφορά σε απαγορευόμενη συμπεριφορά. Η με κάθε μορφή άσκηση των θρησκευτικών δικαιωμάτων είναι ελεύθερη, όμως στην ελευθερία αυτή, δεν εμπεριέχεται ο προσηλυτισμός. Η απαγόρευση του προσηλυτισμού βρίσκεται σε απόλυτη συμφωνία και εμπεριέχεται στο περιεχόμενο των γενικών ρητρών αλλά αυτονομήθηκε λεκτικά και ρυθμίζεται με ειδική διάταξη. Πρόκειται, δηλαδή για περίπτωση ρυθμιστικής συμφωνίας, ρυθμιστικής σύμπτωσης γενικής και ειδικής ρύθμισης. Η ειδική ρύθμιση επιβεβαιώνει το περιεχόμενο της γενικής. Με την έννοια αυτή η γενική ρήτρα εφαρμόζεται δηλαδή το περιεχόμενό της υλοποιείται εξειδικευόμενο μέσα από την ειδική ρύθμιση. Το ότι συνάγεται από τη γενική ρήτρα σημαίνει ότι η απαγόρευση προσηλυτισμού θα ίσχυε ανεξάρτητα από την ειδική πρόβλεψή της καθόσον εμπεριέχεται στις γενικές ρήτρες και ότι θα ήταν επίσης δυνατή η απαγόρευση του προσηλυτισμού με απλό νόμο έστω και αν δεν προβλεπόταν από το Σύνταγμα, ακριβώς διότι δεν περιορίζει τη θρησκευτική ελευθερία.

γ) Ειδικές σχέσεις – Περιορισμοί της θρησκευτικής ελευθερίας

Η θρησκευτική ελευθερία υπόκειται σε περιορισμούς που προκύπτουν από την άσκηση του δικαιώματος στους μερικότερους χώρους των διαφόρων θεσμών και έννομων σχέσεων ιδιωτικού ή

δημοσίου δικαίου. οι περιορισμοί αυτό είτε αναφέρονται ρητά στο σύνταγμα είτε συνάγονται από αυτό. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, οι περιορισμοί αυτοί θεμελιώνονται στις συνταγματικές διατάξεις και γι' αυτό είναι συνταγματικοί περιορισμοί. Οι μη ρητά στο σύνταγμα αναφερόμενοι περιορισμοί είτε παραπέρα ρυθμίζονται με διατάξεις του κοινού δικαίου είτε όχι, οφείλουν να υπακούουν στη βασική αρχή του αιτιώδους των περιορισμών. Ανεκτοί είναι μόνο οι περιορισμοί που συνδέονται με δεσμό αιτιώδους συνάφειας και κατά το μέτρο που επιβάλλονται από αυτόν. Άλλοι περιορισμοί αντιβαίνουν στο σύνταγμα. Ένας μη ρητά προβλεπόμενος περιορισμός είναι και το ζήτημα του κατά πόσο η μετάδοση των θρησκευτικών ιδεών των γονέων στα τέκνα τους και των θρησκευτικών ιδεών από τον ένα σύζυγο στον άλλο συνιστά προσηλυτιστική συμπεριφορά.

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

(4) ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ

α) Στο ζήτημα αυτό αναφέρονται και διατάξεις της κοινής νομοθεσίας και διεθνείς συμβάσεις, όσον αφορά τις σχέσεις των γονέων με τα τέκνα τους. το άρθρο 1510 του αστικού κώδικα αναφέρει ότι η γονική μέριμνα ανήκει στους γονείς που την ασκούν από κοινού. Το βασικό περιεχόμενο αυτού του δικαιώματος είναι η επιμέλεια του προσώπου, δηλαδή η φροντίδα για τη σωματική, πνευματική και ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού, ώστε να καταστεί ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Το άρθρο 1518 ΑΚ αναφέρει ενδεικτικά τα θέματα, που εντάσσονται στην επιμέλεια: Ανατροφή, επίβλεψη, μόρφωση και εκπαίδευση, προσδιορισμός τόπου διαμονής. Εκτός από τα θέματα αυτά σημαντικά θέματα που ανήκουν στην επιμέλεια είναι η ονοματοδοσία και η λήψη σωφρονιστικών μέτρων. Το ερώτημα εδώ είναι αν σ' αυτά περιλαμβάνεται και η επιλογή του θρησκειώματος. Το ορθότερο, βέβαια, θα ήταν να αφηνόταν το παιδί σε μία κατάσταση θρησκευτικής ουδετερότητας, ώστε μόνο του όταν αποκτήσει την αναγκαία ωριμότητα, να επιλέξει το θρήσκευμα που πιστεύει ότι τον εκφράζει ή να μην επιλέξει κανένα θρήσκευμα. Στην πράξη, όμως, αυτό δεν μπορεί να ισχύει. Στο ερώτημα αν στο δικαίωμα της γονικής μέριμνας περιλαμβάνεται η επιλογή του θρησκειώματος από τον γονέα (π.χ. βάπτισμα κ.τ.λ.) και η θρησκευτική εκπαίδευση θα πρέπει να απαντήσουμε θετικά. Ζητήματα μπορεί να προκύψουν από τη συνταγματική πρόβλεψη της κρατικής υποχρέωσης να παρέχει «παιδεία» που έχει σκοπό, μεταξύ άλλων, και την «ανάπτυξη της

θρησκευτικής συνειδήσεως» των Ελλήνων. Η εκπλήρωση της κρατικής αυτής υποχρεώσεως μπορεί ενδεχομένως να έλθει σε σύγκρουση με το δικαίωμα των γονέων να ορίζουν τη θρησκευτική εκπαίδευση των ανηλίκων τέκνων τους. μια τέτοια σύγκρουση μπορεί να αποφευχθεί μόνο, αν θεωρηθεί ότι η κρατική υποχρέωση που προβλέπει το Σύνταγμα εκπληρώνεται με την πρόβλεψη θρησκευτικής διδασκαλίας και αναγνωριστεί στους γονείς το δικαίωμα να αποσύρουν τα παιδιά τους από τη θρησκευτική εκπαίδευση, όπως και από το σχολικό εκκλησιασμό και την σχολική προσευχή.

β) Το παραπάνω δικαίωμα των γονέων όπως και το γενικότερο δικαίωμα της θρησκευτικής εκπαιδεύσεως και το γενικότερο δικαίωμα της θρησκευτικής εκπαιδεύσεως των τέκνων τους, σύμφωνα με τις δικές τους αντιλήψεις στηρίζεται όχι μόνο, στην άσκηση της γονικής μέριμνας αλλά και στο δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας. Στο ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας περιέχεται και το ειδικότερο δικαίωμα του γονέα να προσδιορίζει τη θρησκευτική αγωγή του τέκνου σύμφωνα με τις δικές του θρησκευτικές πεποιθήσεις. Από τη στιγμή όμως που αναγνωρισθεί αυτό το δικαίωμα στο γονέα πρέπει να αναγνωρισθεί σ' αυτόν και το δικαίωμα να καταβάλλει προσπάθειες για να υλοποιήσει το δικαίωμά του. Αυτό σημαίνει ότι οι γονείς έχουν το δικαίωμα να επιχειρήσουν τις αναγκαίες πράξεις για την τυπική είσοδο του παιδιού σε ορισμένη θρησκευτική κοινότητα (π.χ. το βάπτισμα, προκειμένου για τη χριστιανική θρησκεία) και να του μεταδώσουν τις οποιεσδήποτε θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, ακόμα και αθεϊστικές, με την προϋπόθεση όμως ότι οι πεποιθήσεις αυτές θα βρίσκονται σε αρμονία με το σύνταγμα. Αν αντίθετα, οι πεποιθήσεις αυτές συγκρούονται με το Σύνταγμα (λ.χ. μύηση σε θρησκεία αντίθετη με τα χρηστά ήθη ή με τη δημόσια τάξη), τότε το δικαίωμα ατονεί και το

δικαστήριο θα διατάξει κάθε πρόσφορο μέσο φθάνοντας και μέχρι την αφαίρεση της γονικής μέριμνας από τον έναν ή και τους δύο γονείς (άρθρο 1532 ΑΚ). Το ίδιο θα συμβεί και αν το περιεχόμενο της διδασκαλίας είναι μεν σύμφωνο με το Σύνταγμα αλλά η ακολουθούμενη μέθοδος θρησκευτικής εκπαιδύσεως είτε αποτελεί παράβαση νόμου με την έννοια της παρ. 4 του άρθρου 13 (π.χ. άρνηση των γονέων να επιτρέψουν εμβολιασμό του παιδιού επειδή αυτό απαγορεύεται από το θρησκευτικό δόγμα το οποίο πρεσβεύουν) είτε συνιστά κατάχρηση δικαιώματος κατά το άρθρο 281 του αστικού κώδικα (π.χ. υποβολή του ανηλίκου σε υπερβολικές και επικίνδυνες για την υγεία του νηστείες). Επέμβαση του δικαστηρίου μπορεί να δικαιολογηθεί και σε άλλες περιπτώσεις για την προστασία της ακόμη αδιαμόρφωτης θρησκευτικής συνείδησης του ανηλίκου. Πάντως, σύμφωνα με το 1511 ΑΚ, πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν η γνώμη του ανηλίκου πριν από τη λήψη κάθε σχετικής αποφάσεως εφόσον έχει δημιουργηθεί θρησκευτική συνείδηση². Κατά συνέπεια, οι διατάξεις του προσηλυτισμού στις σχέσεις γονέων και τέκνων δεν έχουν εφαρμογή παρά μόνο στις παραπάνω εξαιρετικές περιπτώσεις. Με άλλα λόγια, αυτός που έχει την επιμέλεια του τέκνου προκειμένου να ασκήσει το δικαίωμά του να πείσει το τέκνο του ως προς ορισμένο ζήτημα μπορεί να χρησιμοποιήσει θεμιτά μέσα τα οποία σε κάθε άλλη περίπτωση θα ήταν παράνομα. Για παράδειγμα, ο πατέρας μπορεί να πείσει το παιδί του να τρέφεται ή να ντύνεται με την τροφή και την ένδυση αντίστοιχα που του παρέχει, μπορεί να διδάξει το παιδί του και να λάβει σωφρονιστικά μέτρα για να επιτύχει το σκοπό του. οι ενέργειες αυτές εάν επιχειρούνται σε βάρος

² Η νέα αυτή ρύθμιση μετατρέπει σε εσωτερικό δίκαιο την αρχή που εκφράζεται στο άρθρο 5 της Διακηρύξεως της Γενικής Συνελεύσεως του Ο.Η.Ε. (25.11.2001) για την απάλειψη κάθε μορφής μισαλλοδοξίας και δακρίσεων εξαιτίας των θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων.

άλλου προσώπου θα ήταν ποινικά κολάσιμες και θα στοιχειοθετούσαν το αδίκημα του προσηλυτισμού, επειδή, όμως, αφορούν το τέκνο, αποτελούν άσκηση νόμιμου δικαιώματος με φραγμό του παραπάνω περιορισμούς που αναφέρθηκαν. Δεν μπορεί, δηλαδή, ο γονέας προκειμένου να πείσει το παιδί του για ορισμένες θρησκευτικές του αντιλήψεις και πεποιθήσεις να προξενήσει ε αυτό βαριές σωματικές βλάβες ή να το υποβάλει σε απάνθρωπες στερήσεις.

γ) Στην περίπτωση που η συμπεριφορά του γονέα έχει ξεπεράσει τα όρια και τους φραγμούς που θέτει το σύνταγμα και ο κοινός νομοθέτης. Το ερώτημα είναι ποιο έγκλημα στοιχειοθετείται. Εδώ πρέπει να γίνει διάκριση ανάμεσα στο τέκνο που συμπλήρωσε το 12^ο έτος της ηλικίας του και στο τέκνο που δεν συμπλήρωσε το 12^ο έτος. Στη δεύτερη περίπτωση το παιδί δεν έχει κατά τεκμήριο διαμορφώσει θρησκευτική συνείδηση και δεν νοείται άσκηση σε βάρος του προσηλυτισμού διότι δεν υπάρχει θρησκευτική συνείδηση που να μπορεί να μεταβληθεί³. Σ' αυτήν την περίπτωση επειδή ελλείπει το αντικείμενο του εγκλήματος ο γονέας θα διωχθεί για άλλο τυχόν έγκλημα που ενδεχομένως διέπραξε, π.χ. σωματικές βλάβες. Αντίθετα, αν το παιδί έχει συμπληρώσει το 12^ο έτος ο νομοθέτης αναγνωρίζει στο τέκνο – έχοντας υπερβεί το κατά νόμον όριο της ποινικής διακρίσεως (άρθρο 126 ΠΚ) – ποινική ευθύνη, διότι εμπιστεύεται την ωριμότητα της κρίσεώς του. Πρέπει, λοιπόν, να δεχθούμε ότι κατά τεκμήριο υφίσταται στην περίπτωση αυτή διαμορφωμένη θρησκευτική συνείδηση που δύναται να αποτελέσει αντικείμενο επηρεασμού⁴. Συνεπώς, αν ο γονέας υπερβεί τα παραπάνω όρια διώκεται για προσηλυτισμό με την

³ Αντίθετος προς την παραπάνω άποψη είναι ο Αντ. Χριστοφιλόπουλος, ΕλλΕκκλΔίκαιου, Αθήναι 1965 σελ. 77 υποσημείωση 14.

⁴ Αντίθετη άποψη εκφράζει Το Βουλ. Συμβ. Πλημμ. Περιαιώς 69/1958.

επιφύλαξη πάντοτε των διατάξεων με τις οποίες προβλέπονται άλλα εγκλήματα που διαπράττονται κατά την άσκηση του προσηλυτισμού. Για παράδειγμα, αν ο γονέας στην προσπάθειά του να πείσει το δεκατετράχρονο τέκνο του καταχρώμενος το δικαίωμά του, προξενήσει σε αυτό σωματικές βλάβες θα διωχθεί και για προσηλυτισμό και για σωματικές βλάβες αφού γίνουν αυτά δεκτά, θα πρέπει να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι ο γονέας δικαιούται να στείλει το παιδί του για φοίτηση σε εκπαιδευτήριο το οποίο διοικείται από ετερόδοξο ή ετερόθρησκο οργανισμό για να διδαχθεί τις αρχές άλλου δόγματος ή άλλης θρησκείας. Δικαιούται, επίσης, να απαγορεύσει στο τέκνο του να κάνει το σταυρό του ή τον εκκλησιασμό⁵.

δ) Η ελευθερία των γονέων να αποφασίζουν αν και ποια θρησκευτική εκπαίδευση θα δώσουν στο παιδί τους ενισχύεται και από τη ρητή κατοχύρωση του δικαιώματος των γονέων να καθορίζουν τη θρησκευτική εκπαίδευση των παιδιών τους, π[ου περιέχεται στις διεθνείς διακηρύξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ιδιαίτερα η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου είχε υπογραφεί και επικυρωθεί από την Ελλάδα χωρίς εν προκειμένω επιφύλαξη πολύ πριν την ψήφιση του ισχύοντος συντάγματος και δεν είναι εύλογο να δεχθεί κανείς ότι ο συντακτικός νομοθέτης του 1975 ήθελε να έλθει σε σύγκρουση με τη διακήρυξη αυτή των ανθρώπινων δικαιωμάτων και να παραβιάσει τις διεθνείς συμβατικές υποχρεώσεις της χώρας μας. Σχετικά, το άρθρο 2 του πρόσθετου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ ορίζει «ουδείς δύναται να στερηθεί του δικαιώματος όπως εκπαιδευθεί. Παν

⁵ Αντίθετη άποψη διατυπώθηκε με την υπ' αριθμόν 1326/418 απόφαση του Αρείου Πάγου, η οποία δέχθηκε άνευ ετέρου την εφαρμογή των περί προσηλυτισμού διατάξεων στις σχέσεις γονέων και τέκνων και θεώρησε ως ορθή της απόφαση του Εφετείου η οποία είχε κρίνει ένοχο το γονέα εκείνο που δίδασκε το γιό του να μην κάνει το σταυρό του και να μην πηγαίνει στην εκκλησία.

κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων επ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαιδεύσεως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσι την μόρφωσιν και εκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικής και φιλοσοφικής πεποιθήσεις».

ε) Η έγγαμη σχέση, με το μεγάλο αστερισμό παρεπόμενων υποχρεώσεων που συνεπάγεται, περιορίζει ασφαλώς την προσωπικότητα των συζύγων χωρίς όμως και να την εξαφανίζει. Πριν τη μεταβολή στο χώρο του οικογενειακού δικαίου η οποία συντελέστηκε το 1983 σύμφωνα με το άρθρο 1387 του αστικού κώδικα «Ο άνδρας είναι η κεφαλή της οικογένειας και αποφασίζει σχετικά με οτιδήποτε αφορά το συζυγικό βίο εφόσον η απόφασή του δεν αποτελεί κατάχρηση δικαιώματος. Στο πλαίσιο αυτού του δικαίου παρά την κυριαρχική θέση του άνδρα στην οικογένεια, γινόταν δεκτό ότι σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να ερμηνευθεί η διάταξη του άρθρου 1387 ΑΚ, έτσι ώστε να παρέχει το δικαίωμα στο σύζυγο να καθορίζει και ποιο θρήσκευμα θα πρεσβεύει η γυναίκα του. Ο λόγος ήταν ότι το θρήσκευμα της συζύγου δεν είναι ζήτημα που αφορά το συζυγικό βίο υπό την έννοια της παραπάνω διάταξης. Αν μπορούσε ο σύζυγος να καθορίσει το θρήσκευμα της συζύγου του, αυτό θα ήταν αντισυνταγματικό καθώς το δικαίωμα του καθενός άρα και της συζύγου, να πρεσβεύει οποιοδήποτε θρήσκευμα επιθυμεί είναι συνταγματικά κατοχυρωμένο. Κατά συνέπεια, επίμονη και έντονη πίεση που ασκούσε ο σύζυγος τη σύζυγό του προκειμένου η τελευταία να ακολουθήσει το θρήσκευμά του συνιστούσε ανεπιθύμητο προσηλυτισμό για τη σύζυγο και ισχυρό και υπαίτιο κλονισμό της έγγαμης σχέσης που δικαιολογούσε σύμφωνα με το άρθρο 1442 λόγο διαζυγίου. Αυτονόητα, η σύζυγος δεν μπορούσε να αξιώσει από το σύζυγό της να ακολουθήσει ο τελευταίος το θρησκευτικό δόγμα

το οποίο αυτή πρέσβευε. Τυχόν άρνηση του συζύγου να συμμορφωθεί προς την επιθυμία της γυναίκας του, δεν συνιστούσε υπαίτιο κλονισμό της έγγαμης σχέσης ενώ παράλληλα ο σύζυγος μπορούσε να εγείρει αγωγή διαζυγίου κατά το άρθρο 1442 ΑΚ. Συνεπώς, οι διατάξεις περί προσηλυτισμού μπορούν να βρουν πλήρες πεδίο εφαρμογής στις σχέσεις μεταξύ των συζύγων. Με τη μεταβολή του οικογενειακού δικαίου που συντελέστηκε το 1983, το οικογενειακό δίκαιο επηρεάστηκε από τις σύγχρονες φιλελεύθερες αντιλήψεις και εκσυγχρονίστηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό. Ενώ στην παλαιότερη διάταξη του ΑΚ 1387 αναγνωριζόταν ο κυριαρχικός ρόλος του άνδρα ως προς τη λήψη αποφάσεων που αφορούσαν το συζυγικό βίο, πλέον σήμερα αποφάσεις που αφορούν κάθε θέμα του συζυγικού βίου θα πρέπει να ληφθούν και από του δύο συζύγους. Τυχόν μονομερής απόφαση για τα ζητήματα αυτά είναι χωρίς νομικές συνέπειες για τον άλλο σύζυγο. Λαμβάνοντας υπ' όψιν και τη διάταξη του άρθρου 1387 §2 η οποία αναγνωρίζει στον κάθε σύζυγο το δικαίωμα να διασφαλίζει στο πλαίσιο του γάμου του τον ιδιωτικό του χώρο και το γεγονός ότι στο πλαίσιο του προηγούμενου δικαίου που ήταν πολύ πιο παρωχημένο από το σημερινό, ήταν δυνατή η εφαρμογή των διατάξεων περί προσηλυτισμού στις σχέσεις μεταξύ των συζύγων μπορούμε να πούμε με ακόμα μεγαλύτερη βεβαιότητα ότι οι διατάξεις περί προσηλυτισμού τυγχάνουν πλήρους εφαρμογής και στο πλαίσιο του σημερινού οικογενειακού δικαίου. οι διατάξεις σχετικά με τον προσηλυτισμό κάλλιστα μπορούν να βρουν πεδίο εφαρμογής και στις σχέσεις μεταξύ αδελφών, εφόσον συντρέξουν οι προϋποθέσεις που θέτει ο νόμος. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι αυτό συνέβαινε κυρίως παλαιότερα σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδος όπου οι κρατούσες παραδόσεις της τότε ελληνικής οικογένειας θεωρούσαν τον αδελφό ως προστάτη και εγγυητή της τιμής της αδελφής. Αυτές οι παραδόσεις

πολλές φορές κακώς ερμηνεύονταν από ορισμένους και σε καμία περίπτωση δεν μπορούσαν να παράσχουν δικαίωμα επηρεασμού της θρησκευτικής συνείδησης της αδερφής.

(5) ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

α) Ως προς την αντιμετώπιση του ζητήματος του προσηλυτισμού στην οικογένεια και πιο συγκεκριμένα του δικαιώματος των γονέων να ορίζουν την θρησκευτική ταυτότητα των τέκνων τους από τη νομολογία θα πρέπει να παρατηρηθεί το εξής: Ενώ η θεωρία αναγνωρίζει το δικαίωμα αυτό στους γονείς, η νομολογία αντίθετα των πολιτικών δικαστηρίων βλέπει το ζήτημα από διαφορετική οπτική γωνία. Έτσι, οι διατάξεις περί προσηλυτισμού έγινε δεκτό ότι τυγχάνουν εφαρμογής στις σχέσεις γονέων και τέκνων όπως αποτυπώνεται στην απόφαση υπ' αριθμόν 1326/48 του Αρείου Πάγου,. Παρατίθεται παρακάτω η βασική σκέψη της αποφάσεως προκειμένου να εντοπιστούν τα κριτήρια με βάση τα οποία ο Άρειος Πάγος έκρινε την υπόθεση «Υποστηριζόταν στην επιστήμη η γνώμη ότι στο δικαίωμα του πατέρα (γονέα με τη μεταβολή του οικογενειακού δικαίου το 1983) για ανατροφή του τέκνου του, περιλαμβάνεται κατ' αρχήν και η θρησκευτική του ανατροφή μέχρι να συμπληρώσει το 14^ο έτος της ηλικίας του. όταν το συμπληρώσει ο ανήλικος μπορεί να επιλέξει μόνος του ανα θα ακολουθήσει κάποιο θρήσκευμα και ποιο θα είναι αυτό. Αλλά ούτε από αυτό ούτε από την διάταξη του άρθρου 1502 ΑΚ (η διάταξη του παλαιού = πριν τη νομοθετική μεταβολή – 1502) η οποία ορίζει ότι η επιμέλεια του προσώπου του τέκνου περιλαμβάνει την ανατροφή, επίβλεψη και εκπαίδευση αυτού μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι διαφεύγει την

εφαρμογή των τεχνικών διατάξεων περί προσηλυτισμού ενέργεια του πατέρα (του γονέα) έναντι του παιδιού του η οποία αντίκειται σε αυτές (τις διατάξεις. Αυτό το συμπέρασμα, μάλιστα, ενισχύεται αφενός μεν από διάφορες διατάξεις των νεότερων κωδίκων των οποίων τάση και σκοπός είναι η προστασία και ο περιορισμός των δικαιωμάτων αυτού που ασκεί την πατρική εξουσία (γονική μέριμνα με τη νομοθετική μεταβολή) και αφετέρου από διάφορες διατάξεις που αφορούν αυτό το θέμα π.χ. AN 1363 «περί κατοχυρώσεως διατάξεων των άρθρων 1 και 1 του ισχύοντος συντάγματος».

β) Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η νομολογία των πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων εμφανίζεται κατά κανόνα εντελώς ταυτισμένη με την «ελληνοχριστιανική» θεώρηση υποσκάπτοντας ή και αναιρώντας με μία σειρά σχετικών αποφάσεων το δικαίωμα των γονέων για την θρησκευτική εκπαίδευση των τέκνων τους αφού θέτει εν αμφιβόλω τον πυρήνα αυτού του δικαιώματος: την δυνατότητα των μη ορθόδοξων γονέων να ανατρέφουν τα παιδιά τους σύμφωνα με τα «πιστεύω» τους. Κοινό χαρακτηριστικό των αποφάσεων αυτών είναι ότι ευνοούν υπέρμετρα την επικρατούσα θρησκεία, δημιουργούν έτσι σειρά προβλημάτων. Έτσι, απόφαση του Τριμ.Εφ.Θρακ. υπ' αριθμόν 533/1991 κατά προφανή παραβίαση των άρθρων 7 και 13 §1 εδάφιο α' Συντάγματος έκρινε ότι συνιστά προσηλυτισμό η παρουσία μητέρας μαζί με τα παιδιά της σε εκκλησιαστικό εντευκτήριο. Η αιτιολογία των σχετικών αποφάσεων είναι πράγματι αξιοπρόσεκτη για τη μονομέρεια και την ένδεια των επιχειρημάτων που συνοψίζονται κατά βάση, όπως άλλωστε και στις περισσότερες από τις παλαιότερες σχετικές αποφάσεις στην προστασία των ανηλίκων από «προσηλυτιστικές προσπάθειες» (προς τις οποίες θεωρούνται ρέποντες εξ ορισμού και χωρίς κανένα κριτήριο οι μη ορθόδοξοι γονείς, ιδίως δε οι μάρτυρες του Ιεχωβά). Και

δεν πρόκειται βεβαίως για τον προσηλυτισμό όπως τον οριοθετεί η θεωρία. Κατά κανόνα δεν υπάρχει κανένα ηλικιακό ή άλλο κριτήριο, καμία ερμηνευτική επεξεργασία καμία θεμελίωση. Η απλώς πιθανολογούμενη μετάδοση θρησκευτικών ιδεών στα ανήλικα παιδιά τους – ο ίδιος ο πυρήνας δηλαδή του «δικαιώματος θρησκευτικής εκπαίδευσης» - θεωρείται σαν εξίσου αξιόποινα και άρα εξοβελιστέος προσηλυτισμός. Από αυτόν μάλιστα πρέπει να προφυλαχθεί το παιδί ακόμα και στην περίπτωση που ο ένας γονέας έχει χάσει την επιμέλεια του παιδιού και επικοινωνεί μαζί του. αντιπροσωπευτικά είναι τα παρακάτω δείγματα:

(Α) Απόφαση του ΜΠρΑθ 7332/1985 σύμφωνα με την οποία η μητέρα και σύζυγος, η οποία μολονότι επανειλημμένως απειλήθηκε, εξυβρίσθηκε και ανηλεώς ξυλοδάρθηκε από το σύζυγό της επειδή ασπάσθηκε διαφορετικό θρήσκευμα από τον ορθόδοξο πατέρα και επέμεινε σε αυτό, κρίθηκε εν τέλει αποκλειστέα από τη θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των τέκνων της (ηλικίας 5 ½ και 4 ½ ετών επειδή: «τυγχάνει μεν καλή και στοργική μήτηρ..., όμως λαμβανομένης υπ' όψιν της ως άνω πίστεως αυτής και κυρίως της πιθανολογούμενης επαρκώς προσπαθείας της να επιδράσει επί των ανηλίκων της, ώστε να ακολουθήσουν και αυτά την ιδικήν της πίστην... αν παραμείνουν μετ' αυτής και της μητρός της..., η αίτησις περί αναθέσεως εις αυτήν της γονικής μερίμνης επί των τέκνων της δέον να απορριφθεί ως αβάσιμος. Τούτο δε καθ' όσον κρίνεται αντιθέτως υπό του δικαστηρίου λαμβάνοντας προς τούτο υπ' όψιν το αληθές συμφέρον των ανηλίκων, ότι η παραμονή αυτών μετά του πατρός των τυγχάνει πλέον πρόσφορος εν όψει και του ότι η εν γένει ανάπτυξις, ανάτροφή και διαπαιδαγώγησις των εκεί θέλει είναι πληρεστέρα και προπάντων ελευθέρα μη επηρεαζομένη εκ των δοξασιών του περιβάλλοντος της μητρός της και

αυτής και ειδικώς εκ της κατά τα ανωτέρω πιθανολογούμενης προσπαθείας της τελευταίας όπως προσηλυτίσει ταύτα». «Επηρεασμός» και «προσηλυτισμός» λοιπόν είναι η διαπαιδαγώγηση από την ετερόδοξη μητέρα, «ελευθερία» είναι η διαπαιδαγώγηση από τον «ορθόδοξο» πατέρα και για να μην μείνει καμία αμφιβολία για το ερμηνευτικό πρίσμα η εφετειακή απόφαση (ΕφΑθ 9926/1987) όχι μόνο επικυρώνει αυτό το σκεπτικό, αλλά και διευκρινίζει ότι μία τέτοια «προσηλυτιστική» συμπεριφορά της μητέρας είναι «αξιόποινη πράξη». Περεταίρω δε πλειοδοτεί στα περί ελευθερίας συμπληρώνοντας ότι έτσι τα παιδιά «θα διαμορφώσουν ελευθέρα την προσωπικότητά τους και την πνευματική τους ανάπτυξη», χωρίς φαίνεται να ενδιαφέρεται ούτε καν για την κοινή λογική η οποία προκαλείται βέβαια βάνουσα, όταν θεματοφύλακας της «ελεύθερης ανάπτυξης της θρησκευτικής συνείδησης» αναγορεύεται όχι απλώς ο οπαδός της «επικρατούσας θρησκείας» αλλά επί πλέον κάποιος συγκεκριμένο οπαδός ο οποίος με τη συμπεριφορά του απέναντι στη σύζυγό του (με απειλές, ύβρεις και χειροδικίες), έχει υποδείξει έμπρακτα ότι δεν σέβεται τη θρησκευτική ελευθερία.

(B) Ακόμα σαφέστερη, η απόφαση του ΜΠρΑθ υπ' αριθμόν 1616/1987 που αποφάνθηκε ότι «δικαίωμα της μητέρας βέβαια είναι αυτή να ανήκει στην αίρεση των Μαρτύρων του Ιεχωβά, αλλά δεν έχει το δικαίωμα να προσπαθεί να εισδύσει στη διαμορφούμενη συνείδηση της ανηλίκου κόρης της και να προσηλυτίζει αυτήν». Και να σκεφθεί κανείς ότι η απόφαση αυτή αναφέρεται σε μητέρα που είχε ως την έκδοση της απόφασης την επιμέλεια της εξάχρονης κόρης της, μετά από συμφωνία με το διαζευχθέντα σύζυγό της ο οποίος ειρήσθω εν παρόδω ήταν ναυτικός και τέως έμπορος ναρκωτικών. Ο τελευταίος μάλιστα είχε

κρατήσει την επιμέλεια του επτάχρονου αγοριού τους αλλά γι' αυτόν βεβαίως δεν τέθηκε θέμα προσηλυτισμού αφού ήταν ορθόδοξος.

(Γ) Για να ολοκληρωθεί δε η εικόνα χρήσης δύο μέτρων και δυο σταθμών ανάλογα με τη θρησκευτική τοποθέτηση των γονέων, αξίζει να επισημάνουμε τη διαφορά της δικαστικής αντιμετώπισης του θέματος όταν συμβαίνει η προσπάθεια αλλαγής του θρησκευτικού προσανατολισμού των τέκνων μετά τον χωρισμό του ζεύγους – που σε περιπτώσεις ετερόδοξων γονέων χαρακτηρίζεται ανενδοίαστα ως «προσηλυτιστική» - να γίνεται προς την κατεύθυνση της επιστροφής στους κόλπους της «επικρατούσας θρησκείας». Η διατύπωση της ΜΠρΚασ υπ' αριθμόν 12/1988 είναι αποκαλυπτική: «Η καθής, η οποία από το Φεβρουάριο 1986 αποσκίρτησε από την αίρεση των μαρτύρων του Ιεχωβά και ζει χωριστά από τον αιτούντα αποσπασθείσα και ενστερνισθείσα το δόγμα της Χριστιανικής Ορθοδόξου του Χριστού Εκκλησίας, προσπαθεί να διδάξει και εμφυσήσει στα δύο ανήλικα τέκνα της, των οποίων έχει τη γονική μέριμνα την αλήθεια, τη λατρεία και την πίστη στην Ορθόδοξη του Χριστού Εκκλησία, συνεργαζομένη και βοηθουμένη στο έργο της αυτό από το σχολείο τους, αλλά και από την εκκλησία (Ιερά Μητρόπολη Καστοριάς) με την συμπαράσταση και κατανόηση της οποίας, πρόκειται να βαπτισθούν σύντομα τα δυο ανήλικα σύμφωνα με τους Ιερούς Κανόνες της Ανατολικής Ορθοδόξου του Χριστού Εκκλησίας.

Συμπερασματικά οι αποφάσεις αυτές έχουν πράγματι ισχνότατη νομική αιτιολογία περιχαρακωμένη κατά βάση στη λογική του όπερ έδει δείξαι. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι η αιτιολογία αυτή συχνά υπολείπεται σε επεξεργασία ακόμη και της αντίστοιχης της παλαιότερης νομολογίας, η οποία επίσης στο σημείο αυτό – παρά το διαφορετικό

τότε status της «επικρατούσας θρησκείας» - είχε δεχθεί επικρίσεις ως αθεμελιώτη και εντόνως περιοριστική.

(Δ) Υπάρχουν και οι εξαιρέσεις βέβαια μιας νηφάλιας αντιμετώπισης του θέματος, η οποία αρνείται, εν όλω ή εν μέρει την άκριτη ταύτιση του προσηλυτισμού με την θρησκευτική αγωγή από τους μη ορθόδοξους γονείς που δεν διστάζουν να σταθμίσουν με αντικειμενικότητα το συμφέρον του ανηλίκου και ιδίως με κριτήρια την θρησκευτική ισότητα και τον στενό ορισμό του προσηλυτισμού, ώστε να μην νοείται τέτοιος για τα τέκνα που δεν έχουν ακόμα διαμορφώσει θρησκευτική συνείδηση. Ιδιαίτερα διαφωτιστικό είναι εδώ το Βούλευμα του Συμβ.Πλημ.Πειραιώς 69/1958 ΝοΒ 6 σ. 70, που προβάλλει την άποψη ότι δεν νοείται εν γένει προσηλυτισμός μεταξύ γονέων και τέκνων⁶. Αξιοσημείωτο είναι ιδίως το ακόλουθο σκεπτικό που αποτελεί πράγματι μία νομικά τεκμηριωμένη και απροκατάληπτη απάντηση στην προαναφερθείσα – θεολογίζουσα και μονομερή – επιχειρηματολογία: «Το δικαστήριο άγεται στην κρίση ότι η άσκηση της γονικής μέριμνας των ανηλίκων παιδιών [4 και 3 ετών] των διαδίκων κατά το τμήμα της τα σημερινά δεδομένα πρέπει να ανατεθεί στην ενάγουσα η οποία έχει ασπασθεί το δόγμα των Μαρτύρων του Ιεχωβά, αφού αυτό εξυπηρετεί καλύτερα την ψυχοσωματική ανάπτυξη των πιο πάνω παιδιών που λόγω της ηλικίας τους έχουν απόλυτη ανάγκη της στοργής και των φροντίδων της μητέρας τους, τις οποίες δεν μπορεί να αναπληρώσει ούτε ο πατέρας τους ούτε η ηλικίας 57 ετών περίπου μητέρα τούτου... και ισχυρίζεται μεν ο ενάγων ότι αν τα παιδιά του παραμείνουν με την σύζυγό του θα προσηλυτισθούν οπωσδήποτε στη θρησκεία της και αυτό θα αποβεί σε

⁶ Αντίθετα από αυτή την άποψη που δέχεται άνευ ετέρου ότι δεν νοείται προσηλυτισμός στις σχέσεις γονέων και τέκνων διατυπώνεται από τον Μαρίνο στο σύγγραμμα «Η θρησκευτική ελευθερία» Αθήνα 1972 σελίδα 223.

βάρος του πραγματικού συμφέροντός τους, δοθέντος ότι οι μάρτυρες του Ιεχωβά μεταξύ άλλων αρνούνται την αφαιμαξομετάγγιση όταν δε καλούνται στον στρατό αρνούνται να πάρουν όπλα. Ο ισχυρισμός όμως αυτός ανεξάρτητα από το τι θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς για την ορθότητα των θρησκειών των διαδίκων στην ένδικη υπόθεση δεν είναι ακαταμάχητος λόγω της πολύ μικρής ηλικίας των παιδιών και συνεπώς της αδυναμίας τους να αντιληφθούν τις όποιες δοξασίες των μεγαλύτερων. Όσον αφορά την άρνηση των μαρτύρων του Ιεχωβά να δεχθούν αφαιμαξομετάγγιση, το οποιοδήποτε πρόβλημα δημιουργηθεί σχετικά με τη ζωή και την υγεία των ανηλίκων παιδιών των διαδίκων μπορεί να αντιμετωπισθεί αποτελεσματικά με εισαγγελική παρέμβαση κατ' άρθρο 1534 ΑΚ. Το θέμα της άρνησης των πρεσβευόντων τη θρησκεία αυτή να πάρουν τα όπλα θα προκύψει για τα δύο άρρενα παιδιά των διαδίκων μελλοντικά, όταν αυτά κληθούν να υπηρετήσουν στις τάξεις του στρατού, οπότε θα διαθέτουν την ηλικία και την ωριμότητα να επιλέγουν ελεύθερα την θρησκεία τους και γενικότερα να σταθμίζουν τις συνέπειες των πράξεων και των παραλείψεών τους...».

Η απόφαση αυτή ταυτίζεται πλήρως με τη θεωρία η οποία αναγνωρίζει το δικαίωμα των γονέων να καθορίζουν τη θρησκευτική εκπαίδευση των τέκνων τους ανάλογα με το δόγμα το οποίο πρεσβεύουν και ενδεχόμενη υπέρβαση των γονέων μπορεί να έχει σαν συνέπεια την κακή άσκηση του δικαιώματος της γονικής μέριμνας. Πέρα από το γενικότερο ενδιαφέρον αυτής της απόφασης, ως νηφάλιου νομικού αντιλόγου στις προηγούμενες πρέπει να επισημανθεί ιδιαίτερα και η αντιμετώπιση των περιορισμών του δικαιώματος θρησκευτικής εκπαίδευσης και συγκεκριμένα η τεκμηριωμένη άρνηση της άκριτης ή της δυνάμει και μελλοντικής επίκλησης των εκ των «γενικών νόμων» περιορισμών.

(E) Αυτές όμως οι εξαιρέσεις μάλλον επιβεβαιώνουν απλώς τον κανόνα μιας «έξαρσης» θρησκευτικού πατριωτισμού των κατώτερων κυρίως πολιτικών δικαστηρίων, η νομολογία των οποίων βάζει ευθέως κατά του «δικαιώματος θρησκευτικής εκπαίδευσης». Ολοκληρώνεται δε κατ' αυτόν τον τρόπο η εικόνα της εντόνως «παραδοσιακής» οπτικής γωνίας η οποία χαρακτήριζε εν γένει τις συναφείς αποφάσεις των πολιτικών δικαστηρίων.

(6) ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, «Συνταγματικό δίκαιο. Ατομικά δικαιώματα, τεύχος Α΄, Δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, ΑΘΗΝΑ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2005».
2. ΑΝΔΡΕΑ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Συνταγματικά δικαιώματα. Ειδικό μέρος. Παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, Τόμος ΙΙΙ, ΗΜ. Β΄, Αθήνα 2005».
3. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Ν. ΜΑΡΙΝΟΥ, «Η θρησκευτική ελευθερία (Διατριβή επί διδακτορία, υποβληθείσα εις την Νομικήν Σχολήν του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών».
4. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Κ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΥ, «Εγχειρίδιο οικογενειακού δικαίου, Δεύτερη έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998».
5. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Χ. ΣΩΤΗΡΕΛΗ «Θρησκεία και εκπαίδευση κατά το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή σύμβαση. Από τον κατηχητισμό στην πολυφωνία. Έκδοση Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-κομοτηνή 1993».
6. ΚΩΣΤΑ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΥ, «Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα, 2^η έκδοση αναθεωρημένη και συμπληρωμένη, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2002».
7. Ι.Μ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ, «Αστικός Κώδικας και εισαγωγικός νόμος, κριτική έκδοση 2003».
8. ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ, «Το Σύνταγμα της Ελλάδας και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου», Επιμέλεια Γ. Κασσιμάτης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2001.

(7) ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατ' αρχήν, η θρησκευτική εκπαίδευση των τέκνων από τους γονείς τους και η μετάδοση σ' αυτά των θρησκευτικών τους αντιλήψεων δεν συνιστά προσηλυτιστική συμπεριφορά και έρεισμα σε αυτό είναι τόσο το άρθρο 2 του Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ όσο και το δικαίωμα της γονικής μέριμνας στην στο οποίο περιλαμβάνεται και η δυνατότητα των γονέων να καθορίζουν το θρήσκευμα των παιδιών τους. Ωστόσο αν η συμπεριφορά των γονέων ξεπερνά κάποια όρια που τίθενται από το σύνταγμα, τότε ενδεχομένως να τίθεται θέμα κακής άσκησης της γονικής μέριμνας και εφαρμογής των διατάξεων περί προσηλυτισμού. Η νομολογία, όμως, δεν ταυτίζεται απόλυτα με τις παραπάνω απόψεις. Πιο συγκεκριμένα, δεν αναγνωρίζει το δικαίωμα των γονέων που δεν πρεσβεύουν το ορθόδοξο δόγμα να διαπαιδαγωγούν τα παιδιά τους σύμφωνα με τα θρησκευτικά τους πιστεύω, θεωρώντας πως η συμπεριφορά τους είναι προσηλυτιστική. Βέβαια, υπάρχουν και δικαστικές αποφάσεις που κρίνουν τις σχετικές υποθέσεις με αντικειμενικό τρόπο χωρίς να μεροληπτούν υπέρ των οπαδών της επικρατούσας θρησκείας, αλλά αυτές αποτελούν την εξαίρεση παρά τον κανόνα.

(8) ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Το ζήτημα του προσηλυτισμού στην οικογένεια σχετίζεται με το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας. Κατά τη θεωρία, εν νοείται προσηλυτισμός στις σχέσεις γονέων και τέκνων με την προϋπόθεση ότι δεν υπερβαίνονται τα όρια που θέτει το σύνταγμα ή ο κοινός νομοθέτης αλλ' υφίσταται στις σχέσεις μεταξύ των συζύγων και των αδελφών. Αντίθετα, η νομολογία εμφανίζεται ταυτισμένη με την «ελληνοχριστιανική θεώρηση» και δεν αναγνωρίζει εύκολα το δικαίωμα των μη ορθόδοξων γονέων να διαπαιδαγωγούν τα τέκνα τους σύμφωνα με τις θρησκευτικές αντιλήψεις που πρεσβεύουν.

Λήμματα στην Ελληνική

προσηλυτισμός, οικογένεια, θρησκεία, εκπαίδευση, θρησκευτική ελευθερία, δικαίωμα, νομολογία, γονέας, τέκνο.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΚΗ

The issue of proselytism in family has to do with the constitutionally protected right of religious freedom. According to theorists, proselytism should not mainly exist in the relationships between the parents and their children with the condition that the limits posed by the legislator and the constitution will not be infringed. However proselytism exists in the relationships between siblings and between spouses. The contrast, the Greek legal precedent is in line with the opinions of the Greek Orthodox religion. Greek courts usually do not give to the parents who do not believe in Orthodox religion to educate their children according to their own religious beliefs.

Λήμματα στην Αγγλική

proselytism, family, religion, education, religious freedom, right, legal precedent, parent, child.

(9) ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ – ΑΠΟΦΑΣΗ ΣΤΑΘΜΟΣ

«Απόφαση σταθμός», για τα δεδομένα που ίσχυαν μέχρι τότε στην ελληνική νομολογία, ήταν η υπ' αριθμόν 69/1958, ΝοΒ6, σελ. 70,, Βούλευμα του Συμβ.Πλημ.Πειραιώς, που δέχθηκε ότι δεν νοείται εν γένει προσηλυτισμός στις σχέσεις μεταξύ γονέων και τέκνων⁷. Το σημαντικό με αυτήν την υπόθεση είναι ότι ξεφεύγει από την πεπατημένη των ελληνικών δικαστηρίων η οποία, μη αντιμετωπίζοντας τα πράγματα με νηφάλιο τρόπο, αναγνωρίζει το δικαίωμα μόνο στους ορθόδοξους γονείς να διαπαιδαγωγούν τα τέκνα τους σύμφωνα με τις θρησκευτικές τους αντιλήψεις. Αντίθετα, μία τέτοια συμπεριφορά από γονείς που δεν πρεσβεύουν το ορθόδοξο δόγμα θεωρείται κατά κανόνα προσηλυτιστική συμπεριφορά, επιφέροντας έτσι δυσμενή αποτελέσματα στους γονείς.

⁷ Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε το 5^ο κεφάλαιο της εργασίας με τον τίτλο «Αντιμετώπιση του ζητήματος του προσηλυτισμού στην οικογένεια από τη νομολογία», Δ' τμήμα.